

İBN MU'TÎ

(ابن معطي)

Ebû'l-Hüseyn (Ebû Zekeriyâ)
Zeynüddin Yahyâ b. Abdilmu'tî
b. Abdinnûr ez-Zevâvî el-Mağribî
(ö. 628/1231)

Arap dili âlimi,
edip ve şair.

564 (1168-69) yılında Cezayir'de doğdu. Cezayir'in liman şehri Bicâye (Bougie) bölgesinde yaşayan Zevâve kabilesine mensup olduğu için Zevâvî nisbesiyle de anılır. Cezayir'de Ebû Mûsâ İsâ b. Abdülazîz el-Cezûlî'den nahiv ve fıkıh dersleri aldıktan sonra Doğu'ya gitti. Uzun süre ikamet ettiği Dimaşk'ta dil, kıraat ve hadis âlimi Ebû'l-Yümn el-Kindî ile muhaddis Ebû Muhammed İbn Asâkir'in derslerine devam etti. Cevherî'nin *eş-Şihâh*'ı gibi birçok temel eseri ezberleyen İbn Mu'tî daha sonra Âdiliyye Medresesi'nde nahiv dersleri vermeye başladı. Bu sırada tanıştığı Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam Şerefeddin İsâ (1218-1227) tarafından camilerin yönetimiyle ilgili resmî bir göreve tayin edildi. el-Melikü'l-Kâmil Nâsirüddin (1218-1238), Dimaşk'ı ziyareti sırasında tanıyarak ilmî seviyesini beğendiği İbn

Mu'tî'yi Mısır'a götürüp Fustat'taki Amr b. Âs Camii'nde nahiv ve edebiyat dersleri okutmakla görevlendirdi. 30 Zilkade 628 (29 Eylül 1231) tarihinde Kahire'de vefat eden İbn Mu'tî, İmam Şâfiî Türbesi'nin yanına defnedildi. Tabip İbrâhîm İbnü's-Süveydî ile Radiyyüddin el-Kusantî'nin onun öğrencilerindendir.

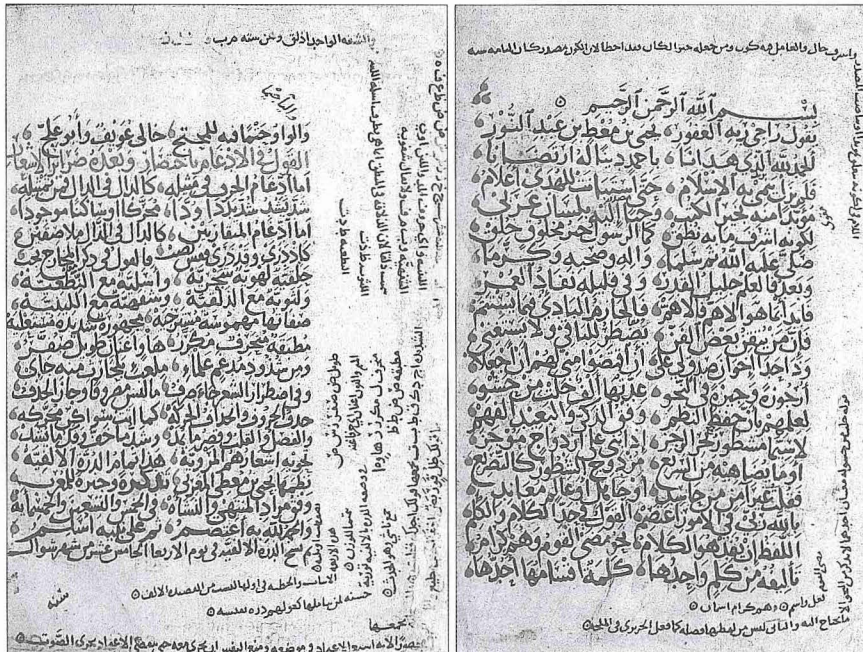
İbn Mu'tî, Arap nahvine dair elfiyyesi başta olmak üzere birçok manzum eser telif etmesinin yanı sıra ezberin önemli bir öğretim yöntemi olarak benimsendiği o devirde ezberlenmesini kolaylaştırmak amacıyla birçok eseri nazma çekmiştir. Arap gramerine dair kaleme aldığı eserlerinde genellikle Basra dil mektebinin terimlerini kullanmış ve onların görüşlerine yer vermiş olmakla birlikte Kûfe ve Bağdat mektepleriyle hocası Cezûlî'nin görüşlerinden de faydalanmıştır. Didaktik manzumelerinin dışında sanat amaçlı şiirler de yazan İbn Mu'tî'nin bu tür şiirlerinden bazı parçalar Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdebâ'* adlı eseriyle (XX, 35-36) İbnü'l-Verdî'nin *Tetimetü'l-Muhtaşar*'ı (II, 232) gibi bazı kitaplarda yer almıştır. Endülüs ve Mağrib'den Doğu'ya göç eden birçok âlim gibi İbn Mu'tî de içinde yaşadığı ortama ve şartlara göre mezhep değiştirerek Mağrib'de Mâlikî, Suriye'de Şâ-

fiî ve Kahire'de Hanefî mezhebine intisap etmiştir.

Eserleri. İbn Mu'tî Arap grameriyle edebiyat, belâgat, şiir, aruz, lugat ve kıraate dair telif ve şerh tarzında birçok eser kaleme almışsa da bunlardan birkaç günümüze ulaşmıştır. 1. *ed-Dürretü'l-elfiyye fî 'ilmi'l-'Arabiyye (el-Urcûzetü'l-Elfiyye)*. Arap gramerini yaklaşık 1000 beyitlik bir manzumede anlatmayı amaçladığı için *el-Elfiyye* adını alan eser *Elfiyyetü İbn Mu'tî* olarak meşhur olup bu konuda aynı adla kaleme alınan eserlerin ilkidir. On beş beyitlik mukaddime ve dört beyitlik hâtimesiyle birlikte tamamı 1021 beyitten oluşan recez bahrindeki manzume otuz iki bölümden meydana gelir. Akıcı bir üslûbu olmakla birlikte anlaşılması güç yerleri de bulunan eserin çok sayıda şerhi yapılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 155-157; Abdülkerîm Muhammed el-Es'ad, s. 188-196). XIX. yüzyılın sonundan itibaren Batı'da da tanınmaya başlayan eseri Karl Wilhelm Zettersteien Almanca bir mukaddime ve açıklamalarla birlikte neşretmiştir (Leipzig 1900). Eser ayrıca Hasan el-Cebbûrî'nin tahkik (Kahire 1410/1990) ve Ali Mûsâ eş-Şumelî'nin şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (Riyad 1406/1985). Cemâleddin İbn Mâlik et-Tâî *el-Elfiyye*'sini bu eserden esinlenerek nazmettiğini kaydeder. İbn Mu'tî ile İbn Mâlik'in elfiyyelerinin karşılaştırılmasına dair müstakil çalışmalar yapılmıştır (Hasan el-Cebbûrî, *el-Elfiyye beyne İbn Mu'tî ve İbn Mâlik*, Kahire 1412/1991; Abdülkerîm Muhammed el-Es'ad, "Beyne elfiyyeti İbn Mu'tî ve Elfiyyeti İbn Mâlik", *ed-Dâre*, IX/2 [Riyad 1404/1983], s. 96-97; a.mlf., "Beyne Elfiyyeti İbn Mu'tî ve Elfiyyeti İbn Mâlik", *Makâlât müntehabe*, Riyad 1415/1994, s. 180-254). 2. *el-Fuşûlû'l-hamsûn*. Arap gramerine dair her biri on fasıl ihtiva eden beş bölümden meydana gelen eserin ilk iki bölümünü E. Sjögren (Leipzig 1899), tamamını ise Muhammed et-Tanâhî neşretmiştir (Kahire 1398/1977). 3. *el-Bedî' fî 'ilmi'l-bedî' (el-Bedî' fî şinâ'ati's-şî'r)*. 297 beyitlik didaktik bir manzume olan eserde kırk yedi bedî sanat örnekleriyle açıklanmıştır (nşr. Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî, İskenderiye 1417/1996).

İbn Mu'tî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Havâşî 'alâ Uşûlî İbnî's-Serrâc*, *Divânü hutab*, *Divânü Şî'r*, *Nazmü Şihâhî'l-Cevherî* (tamamlanmamıştır), *Şerhu ebyâti Sibeveyhi*, *Şerhu ba'zî'l-Cezûliyye*, *Şerhu'l-*

İbn Mu'tî'nin *ed-Dürretü'l-elfiyye fî 'ilmi'l-'Arabiyye* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3485)

*Cümel fi'n-naḥv, el-'Ukûd ve'l-kavâ-
nîn, Kaşide fi'l-kırâ'âtî's-seb', Kaşide
fi'l-'arûz, Nazmü'l-Cemhere, el-Mü-
şelles fi'l-luḡa.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mu'î, *el-Fuṣûlû'l-hamsûn* (nşr. Mah-
mûd M. et-Tanâhî), Kahire 1977, neşredenin gi-
rişi, s. 11-139; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, XX,
35-36; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhû'r-ruwât*, IV, 44-45;
Münzirî, *et-Tekmilê*, III, 292-293; İbn Hallikân,
Vefeyât, VI, 197; Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât*, I, 48;
Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, III, 151; Zehebî, *A'lâ-
mü'n-nübelâ'*, XXII, 324; İbnü'l-Verdî, *Tetimme-
tû'l-Muhtaşar* (nşr. Ahmed Rif'at Bedrâvî), Bey-
rut 1389/1970, II, 232; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*,
II, 344; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 196;
Keşfü'z-zunûn, I, 155-157; II, 1269-1270; Ser-
kîs, *Mu'cem*, I, 245-246; Brockelmann, *GAL*, I,
366-367; *Suppl.*, I, 530-531; Ömer Ferruh, *Tâ-
riḥu'l-edeb*, V, 663-667; Âdil Nüveyhiz, *Mu'ce-
mü a'lâmi'l-Cezâir*, Beyrut 1400/1980, s. 167-
168; Abdülkerîm M. el-Es'ad, *Maḳâlât mün-
teḥabe*, Riyad 1415/1994, s. 180-254; Moh. b.
Cheneb, "İbn Mu'î", *IA*, V/2, s. 776-777; G.
Troupeau, "İbn Mu'î", *EF* (İng.), III, 893; İnâ-
yetullah Fâtihî Nijâd, "İbn Mu'î", *DMBİ*, IV,
644-645.

NEVZAT H. YANI

İBN MÜCÂHİD

(ابن مجاهد)

Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs
b. Mucâhid et-Temîmî
(ö. 324/936)

Kıraat âlimi.

Rebûlâhîr 245'te (Temmuz 859) Bağ-
dat'ta Sûkulataş mahallesinde doğdu, bu
mahalleye nisbetle Ataşı diye de anılır. Ha-
yatını Bağdat'ta geçirdiği anlaşılan İbn
Mucâhid, Ebû'z-Za'râ Abdurrahman b.
Abdû's-tan Kur'an ve kıraat dersleri aldı
ve bu zattan arz yoluyla Nâfî' b. Abdur-
rahman'ın kıraati için yaklaşık yirmi; Ebû
Amr b. Alâ, Hamza b. Habîb ve Ali b.
Hamza el-Kisâî kıraatleri için de birkaç
hatim indirdi (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 88, 98, 99;
Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'*, I, 468). Ayrıca
kıraat ilmini Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin
talebesi Ebû Eyyûb el-Hayyât'tan tah-
sil etmiş olan Abdullah b. Kesîr el-Müed-
dib ve Halef b. Hişâm'ın râvisi İdrîs b. Ab-
dülkerîm'den bu alanda istifade etti. 279
(893) yılında hac maksadıyla gittiği Mek-
ke'de birkaç gün Kunbül'ün evinde kala-
rak ondan Ebû Ma'bed İbn Kesîr'in kıraa-
tini öğrendi (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 92; Zehebî,
Ma'rîfetü'l-kurrâ', II, 533-535). İbn Mucâ-
hid'in hadis hocaları arasında Sa'dân b.
Nasr, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, Mu-
hammed b. İshak es-Sâgânî, Mufaddal b.

Muhammed el-Cenedî, Muhammed b.
Abdullah b. Mübârek ve Abbas b. Mu-
hammed ed-Dürî gibi isimler yer alır. Ken-
disinden kıraat konusunda pek çok tale-
be istifade etmiş olup Ebû Tâhîr Abdül-
vâhid b. Ebû Hâşim, Sâlih b. İdrîs, Ebû'l-
Ferec eş-Şenebûzî, Abdullah b. Hüseyin
es-Sâmerri, Dükkî, Ali b. Hüseyin el-Ga-
dâirî bunlardan bazılarıdır. İbnü'l-Ahrem
ed-Dimaşkî, Bağdat'a gittiğinde İbn Mü-
câhid'in kıraat halkasının 300 kadar tale-
beden oluştuğunu gördüğünü zikretmiş-
tir. Ömer b. Şâhin, Dâreku'nî, Ebû Müs-
lim Ahmed b. Muhammed el-Kâtib gibi
şahsiyetler ise ondan hadis rivayet ettiler.
Dindarlığı ve güzel ahlâkı ile tanınan İbn
Mucâhid 20 Şâban 324'te (13 Temmuz
936) vefat etti ve evinin bahçesine defne-
dildi. İbnü'n-Nedîm ölüm tarihini şâban
ayının son gecesi olarak zikretmiştir.

Hatib el-Bağdâdî ile Zehebî'nin sika di-
ye söz ettiği ve Sa'leb Ahmed b. Yahyâ en-
Nahvî'nin kendi zamanında Allah'ın kita-
bını İbn Mucâhid'den daha iyi bilen bir
kimsenin kalmadığını söyleyerek övdüğü
İbn Mucâhid'in kıraat ilmine yaptığı en
önemli katkı, meşhur ve mütevâtir kabul
edilen kıraatleri konunun otoritelerini ik-
na edecek kurrâ seçimiyle (Nâfî' b. Abdur-
rahman, Ebû Amr b. Alâ, Abdullah b. Âmir,
Abdullah b. Kesîr, Âsım b. Behdele, Ham-
za b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî) *Kitâ-
bü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adlı eserinde bir
araya getirmiş olmasıdır. İbn Mucâhid'den
önce, içlerinde bu yedi kurrânın da
yer aldığı daha çok sayıda imâmın kıraati
Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve İbn Cerîr
et-Taberî gibi müellifler tarafından bir
araya getirilmişse de (İbnü'l-Cezerî, *en-
Neşr*, I, 33-34) bunlardan hiçbirinin onun ese-
ri kadar kabul görmemiş, gelecek nesiller-
de yayılma şansı bulamamıştır. Bu ese-
riyle İbn Mucâhid meşhur yedi kıraati ilk
defa bir araya getirmiş, "Kur'an yedi harf
üzere nâzil oldu" meâlindeki hadiste "ye-
di harf"le yedi kıraat kavramı arasında
karışıklığa yol açtığı ileri sürülerek bazı
âlimler tarafından eleştirilmiş olsa bile
(İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 36, 39), "yediye
yedi yapan müellif" olarak literatürde ye-
rini almıştır. İbn Mucâhid eserine aldığı
yedi kurrâdan bazıları sebebiyle de ten-
kit edilmiş ve meselâ İbn Âmir'in yerine
A'meş'i (Ebû Şâme, s. 162), Hamza b. Ha-
bib yerine Ya'kûb el-Hadramî'yi (İbnü'l-
Cezerî, *en-Neşr*, I, 39) tercih etmesinin da-
ha doğru olacağı ileri sürülmüştür. Ancak
eserin şöhreti günümüze kadar ulaşmış,
sahih ve mütevâtir kabul edilen yedi kı-

raatin ilk kaynağı olma vasfını korumuş-
tur. Eserin üne kavuşmasında, hadiste
geçen "yedi" sayısı ile İbn Mucâhid'in bu
seçimindeki sayının aynı olmasının da te-
siri bulunduğunu düşünmek mümkündür
(bk. el-AHRUFÜ'S-SEB'A). İbn Mucâhid'in
kitabına aldığı kurrâ sayısını belirlerken
muteber kıraatlerin bunlardan ibaret ol-
duğuna inandığı ve hadiste geçen "yedi
harf"le yedi kıraat arasında aynılık iddia-
sında bulunduğu şeklindeki anlayış doğ-
ru olmadığı gibi Watt'ın, "İbn Mucâhid,
bir hadise dayanarak her biri aynı derece-
de muteber yedi kıraatin bulunduğu gö-
rüşünü ortaya attı" (*İslâm Düşüncesinin
Teşekkül Devri*, s. 328) sözünün de bir
mesnedi yoktur.

İbn Mucâhid ayrıca şâz sayılan kıraat-
leri okuyanlarla mücadele ederek onları
bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışmış,
konuyu siyasi otoritenin müdahalesini
sağlayacak noktaya kadar taşıyarak İbn
Şenebûz ve İbn Miksem el-Attâr gibi
Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve di-
ğer bazı sahâbîlerden rivayet edilen şâz
kıraatleri icra eden kurrânın engellen-
mesini sağlamıştır (Ebû Şâme, s. 186
vd.; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'*, II, 549 vd.,
589 vd.).

**Eserleri. 1. Kitâbü's-Seb'a*. Kitâbü's-
Seb'a fi'l-kırâ'ât** adıyla ve Şevkî Dayf'ın
tahkikiyle neşredilmiştir (Kahire 1972,
1980). 2. *İhtilâfû kurrâ'i'emşâr*. Bir
nüshasının Dublin'de (Chester Beatty Li-
brary, nr. 4930) bulunduğu belirtilmekte-
dir (Sezgin, I, 14). Ahmed Pâketçî, bu ese-
rin bir önceki kitabın bir bölümü oldu-
ğunu söylemişse de bu görüşün hemen ar-
dından zikrettiği kaynakta buna dair bir
açıklık bulunmamakta, adı geçen kütüp-
hane katalogunda ise eserin başka bir
nüshasının mevcut olmadığı kaydedil-
mektedir (Arberry, VI, 146). 3. *Kitâbü's-
Şevâz fi'l-kırâ'ât*. İbn Cinnî, *el-Muhte-
seb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâ'ât*
ve *l-îzâhi 'anhâ* adlı eserinde (nşr. Ali
en-Necdî Nâsif – Abdülfettâh İsmâil Şe-
lebî, Kahire 1386/1966) bu kitaptan alın-
tılar yapmıştır.

İbn Mucâhid'in kaynaklarda adı geçen
diğer eserleri de şunlardır: *el-Kırâ'âtü'l-
kebîr*, *el-Kırâ'âtü's-şagîr*, *Kitâbü'l-Yâ-
'ât*, *Kitâbü'l-Hâ'ât*, *Kırâ'atü Ebî 'Amr*,
Kırâ'atü İbn Kesîr, *Kırâ'atü 'Âsım*, *Kı-
râ'atü Nâfî*, *Kırâ'atü Hamza*, *Kırâ'a-
tû'l-Kisâ'i*, *Kırâ'atü İbn 'Âmir*, *Kırâ'a-
tû'n-nebî*, *İnfirâdû'l-kurrâ'i's-seb'a*, *Kı-
râ'atü 'Alî b. Ebî Tâlib*, *İhtilâfû'l-kırâ-
'ât* ve *taşrifü vücûhihâ* (İbnü'n-Nedîm,
s. 154; İbn Hayr, s. 23-24).